

Het Verhaal van het Clausplein

Van stenen vlakke tot geliefde stadstuin

Het Eindhovense Clausplein is gelegen in het centrum van de Lichtstad. Het plein wordt ingeklemd tussen de Willemstraat en de Emmasingel. Voorheen stond dit plein voornamelijk bekend als stenige vlakke, met een grijze uitstraling. Het plein vormde een onopvallend achtergronddecor voor de hoge woontoren De Regent en de statige Witte Dame, een gerenoveerd voormalig fabrieksgebouw van Philips waar nu de Design Academy Eindhoven en de Bibliotheek zijn gevestigd. Vaak werd er door voorbijgangers nauwelijks aandacht aan het Clausplein besteed.

Vandaag de dag laat het plein bij veel voorbijgangers een heel andere indruk achter. De stenen hebben plaatsgemaakt voor kleurrijke beplanting in een parkachtige opzet, compleet met bankjes en kleine heuvels, die aan een “teletubbielandschap”¹ doet denken. De transformatie lijkt het plein nieuw leven in te hebben geblazen. Het vernieuwde Clausplein vormt een groene oase en is voor veel Eindhovenaren en bezoekers een ongedwongen nieuwe hotspot in de stad.

De aanwezigheid van groen kan onze alledaagse beleving van plekken in de stad sterk beïnvloeden. Onderzoek heeft uitgewezen dat er zelfs sprake is van een ‘therapeutisch’ effect van groen: mensen met uitzicht op groen voelen zich meer ontspannen, ervaren minder stress en voelen zich meer verbonden met hun omgeving. Het vergroenen van een plein is een soort stedelijke ‘accupunctuur’: een kleine aanpassing in het stedelijk landschap, die in potentie een groot uitstralingseffect heeft op de omgeving.

Op het eerste oog lijkt de transformatie van het Clausplein succesvol, maar beleven bewoners en bezoekers van de Eindhovense binnenstad het Clausplein nu ook daadwerkelijk anders? Wordt de hogere biodiversiteitswaarde ook opgemerkt door de bewoners en bezoekers? Welke rol speelt het plein in het dagelijks leven in Eindhoven? In een etnografisch onderzoek verdiepte Sweco zich in het gebruik en de beleving van het plein, door middel van observaties en straatinterviews.

Het Clausplein voor en (vlak) na de transformatie. Bron: gemeente Eindhoven, 2021.

¹ Laura Vlieg, ‘Clausplein Eindhoven: van versteend en grijs naar groen en prettig’, 2020, 2 oktober, <https://www.straatbeeld.nl/artikel/clausplein-eindhoven-van-versteend-en-grijs-naar-groen-en-prettig>

Triade van de ruimte: een introductie

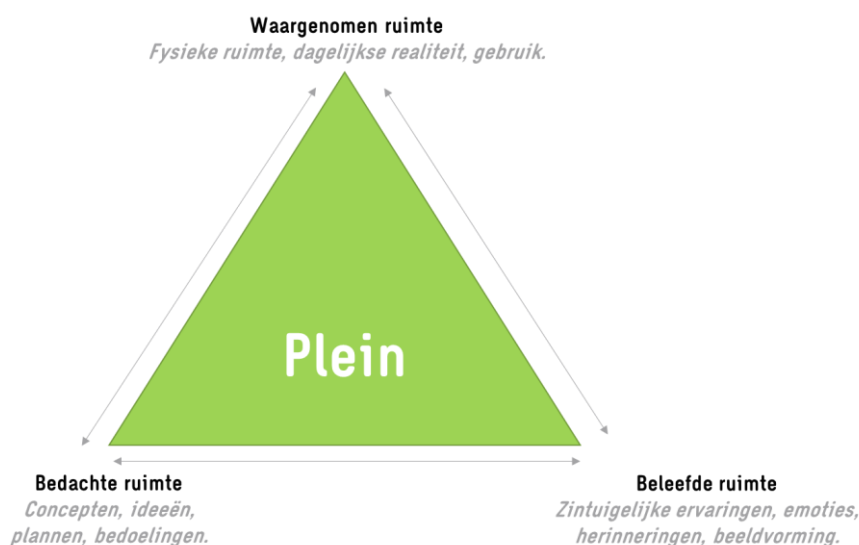
De Franse socioloog en filosoof Henri Lefebvre zag ruimte als een 'product'². Ruimte was volgens hem geen statisch gegeven, maar een product van verschillende sociaal-maatschappelijke krachten. Hij zag daarin een ruimtelijke 'triade', die bepaalt hoe de ruimte wordt bedacht, gebruikt en beleefd. Dit is een abstract begrip, maar gemakkelijker concreet te maken door dit toe te passen op een specifiek voorbeeld: een plein in een stad.

Allereerst is er de **bedachte ruimte**: het plein zoals het is uitgedacht en ontworpen door professionals en autoriteiten, waaronder planologen, stedenbouwkundigen, ambtenaren, bestuurders en groenontwerpers. Concepten, ideeën, plannen en bedoelingen komen samen in deze mentale ruimte.

Vervolgens komt de **waargenomen ruimte** in beeld. Dit is de dagelijkse realiteit: de fysieke ruimte zoals je deze kunt observeren. Na het (her)inrichten van een openbare ruimte als een plein, wordt deze gebruikt door bewoners en bezoekers en speelt deze een rol in het dagelijks leven in de stad. Dit is de ruimte zoals die kan worden waargenomen, de ruimtelijke werkelijkheid. Het gebruik van het plein kan overeenkomen met het gebruik waarvoor het bedacht is, denk aan iemand die precies gaat zitten op het daarvoor bestemde bankje tijdens een wandeling. Maar het werkelijke gebruik kan ook afwijken van het vooraf bedachte concept: denk aan een dakloze die 's nachts gaat slapen op dat bankje, of iemand die het bankje besluit op te pimpen met graffiti.

Tot slot is er de **beleefde ruimte**. De beleefde ruimte gaat in op het gevoel en de herinneringen die het plein bij iemand oproept. Dit wordt gevormd door persoonlijke zintuigelijke en emotionele ervaringen op een plek, maar ook door heersende beeldvorming over een locatie.

Een ruimte wordt gevormd door deze drie elementen, die op elkaar inwerken en zo elkaar beïnvloeden of zelfs bestrijden. Elk van deze drie elementen geven een eigen betekenis aan de ruimte.

Triade van de ruimte volgens Lefebvre

² Lefebvre, Henri. *The production of space*. Vertaald door Donald Nicholson-Smith. Malden, MA: Blackwell. 1991 (oorspronkelijk werk gepubliceerd in 1974).

Bedachte ruimte: klein plein, grote voorbeeldfunctie

Het vergroenen en herinrichten van het Clausplein is een project in het kader van 'UNaLab', een Europese samenwerking om de problemen die het gevolg zijn van klimaatverandering aan te pakken met 'nature based solutions'. Het groen op het plein moet verkoeling bij hittestress bieden en zorgen voor infiltratie van water bij hevige regenbuien. Met de werkzaamheden is het plein volgens de gemeente Eindhoven "stapsgewijs veranderd in een groene oase"³. Bij de herinrichting is ook geprobeerd de biodiversiteitswaarde van het plein te verhogen. Sweco onderzoekt momenteel de biodiversiteitswaarde van de toegevoegde beplanting, voor vogels en insecten.

"stapsgewijs veranderd in een groene oase"

Zicht op het heringerichte Clausplein: het grasveld met de heuvels en dennen, de looproutes met bankjes en beplantingsvakken rondom, en de terrassen op de achtergrond.

³Gemeente Eindhoven, "Het nieuwe Clausplein: een groene oase in de binnenstad", 2021, <https://www.openeindhoven.nl/weer-open/het-nieuwe-clausplein-een-groene-oase-in-de-binnenstad>

Informatiebord van de gemeente Eindhoven op het vernieuwde Clausplein

Het bedrijf Donker Groep nam in opdracht van de gemeente Eindhoven het ontwerp, de inrichting en het onderhoud van het nieuwe Clausplein op zich. Volgens Donker Groep was het plein in de oude situatie weliswaar bedoeld als 'verblijfsplein', maar werd het nauwelijks als zodanig gebruikt. Het plein oogde "sfeerloos", er was "gebrek aan groen", "een extreem klimaat" en "grote windbelasting". De ontwerpers hebben het nieuwe plein daarom bedacht als "een groen plein waar het fijn verblijven is". Bijzonder aan dit "klimaatbestendige plein" is volgens de ontwerpers het hergebruik van hemelwater via een waterretentiesysteem, dat op het dak van de parkeergarage onder het plein is aangelegd. Om deze reden is er ook gekozen voor onderhoudsarme beplanting, die tegelijkertijd bijdraagt aan de biodiversiteit. De bomen zijn op heuvels geplant zodat de wortels voldoende ruimte hebben om te groeien.

De totale kosten van de herinrichting van het Clausplein bedroegen € 835.000, waarvan de Rijksoverheid €350.000 bijdroeg en de Europese Unie € 150.000⁴. Op 29 juni 2020 werd het vernieuwde Clausplein officieel geopend door wethouder Rik Thijs en toenmalig minister van Infrastructuur en Waterstaat Cora van Nieuwenhuizen. De wethouder noemde het plein een voorbeeld van "mini-airco's in de stad". Het maakt onderdeel uit van de "groene revolutie" in de stad, die wethouder Thijs bij zijn aantreden heeft aangekondigd⁵. De minister gaf aan het project "écht belangrijk" te vinden, vanwege de rol die het groen kan spelen in het bieden van verkoeling, waterberging en het tegengaan van verdroging¹. Zij bestempelde het plein als een voorbeeld voor andere steden: "Ik hoop dat veel gemeenten een voorbeeld nemen aan Eindhoven."

"groene revolutie" in de stad

⁴ Michel Theeuwen, "Clausplein Eindhoven is voorbeeld voor heel Nederland," *Eindhovens Dagblad*, 30 juni 2020, <https://www.ed.nl/eindhoven/clausplein-in-eindhoven-is-voorbeeld-voor-heelnederland-a6b88528/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.nl%2F>

⁵ Michel Theeuwen, "Prins Clausplein Eindhoven met groen en waterberging is straks mini-airco voor binnenstad", *Brabants Dagblad*, 29 januari 2020, <https://www.bd.nl/eindhoven/prins-clausplein-eindhoven-met-groen-en-waterberging-is-straks-mini-airco-voor-binnenstad-a4bf81ed0/>

De gemeente Eindhoven ziet daarnaast een belangrijke functie als verblijfsplek voor het plein weggelegd. Zo stelt de gemeente Eindhoven: “Met bankjes, grasheuvels en terrassen is het echt een plek geworden om te verblijven.”⁶ Wethouder Thijs constateerde al snel dat de transformatie tot verblijfsplek was geslaagd: “De winkels eromheen komen tot leven en slaan de deuren naar buiten open en de burgers komen er nu vaker om te verblijven en te recreëren.”⁷

Bord met claim van ontwerper en uitvoerder Donker Groen: een groen plein dat gelukkiger maakt

⁶ Gemeente Eindhoven, “Het nieuwe Clausplein: een groene oase in de binnenstad.”

⁷ Laura Vlieg, “Clausplein Eindhoven: van versteend en grauw naar groen en prettig”

Waargenomen ruimte: plein voor groot en klein

Zaterdagmiddag 1 mei 2021. Dit is het eerste weekend dat de terrassen weer open mogen (tussen 12 en 6), na maandenlange beperkingen. Eindhoven lijkt uit een voorjaarslaap te ontwaken. Op deze zonnige middag is er ook meteen reuring te vinden op het Clausplein. Het is druk bij de hippe terrassen van DENF Coffee en Radegast 040 langs de Witte Dame, die zijn aangekleed met vrolijke slingers en lampjes. De tafels staan op minimaal 1,5 meter afstand. Er wordt koffie, Spritz, bier en wijn besteld. Mensen die aan de tafeltjes zitten komen bekenden tegen, die spontaan even blijven staan om bij te kletsen. Iemand werkt op een laptop op het terras, terwijl een andere terrasbezoeker druk bezig is met een telefonisch videogesprek.

Op deze zonnige middag is er ook meteen reuring te vinden op het Clausplein.

Ontmoetingen op een vol, 'coronaproof' terras van DENF Coffee.

Op het plein zitten zowel stelletjes als vrienden die plaats hebben genomen op de bankjes. Deze zijn verspreid langs de verharde looproutes rondom het grasveld. Een enkeling strijkt neer op het gras en een man gaat languit liggen. Later volgen steeds meer groepjes, die ontspannen tegen de heuveltjes aan leunen. Kinderen rennen over de heuvels, spelen rondom de dennenboompjes met hun ouders, of komen voorbij op een stepje. Er hangt een gezellige en ontspannen sfeer.

Zaterdagmiddag, voorjaar op het Clausplein: groepjes jongeren zitten op de heuveltjes, een man ligt languit op de heuvel. Op de achtergrond recht een vol terras, links een groepje kinderen dat cricket speelt voor de Witte Dame.

Het plein vervult niet alleen een verblijfs- en ontmoetingsfunctie, maar ook een doorstroombaan, als route van en naar de binnenstad. Er lopen veel mensen voorbij met tassen van winkels die in de binnenstad zijn gevestigd. De mensen dragen zonnebrillen, hebben een ijsje of broodje in hun hand, of duwen een kinderwagen voort. Alle leeftijden komen voorbij: jongeren, studenten, jonge gezinnen met kinderen en senioren. Een aantal voorbijgangers is op de fiets of neemt deze aan de hand mee, andere manoeuvreren al fietsend over het plein. Honden worden ook op het plein uitgelaten. Een man in een geel hesje leegt de afvalbakken. Het plein oogt netjes met weinig zwerfafval, voorbijgangers gooien hun afval keurig in de bakken.

In een rustige hoek van het plein, voor de GGD-vestiging, speelt een groepje (expat)kinderen ongestoord cricket. Als de bal in de planten bij het terras belandt worden ze hierop aangesproken door een oudere man. Op de achtergrond is het geluid van kletsende mensen te horen. Af en toe overstemt het lawaai van een optrekkende auto of motor op de Emmasingel, de Wal of de Willemstraat, of de stemmen van een groepje druk discussiërende mannen bij de bankjes aan de Willemstraat. Wie goed oplet, kan een hommeltje, bij of vlinder tussen de planten spotten.

Alle leeftijden
komen voorbij:
jongeren, studenten,
jonge gezinnen met
kinderen en
senioren

Het Clausplein wordt gebruikt als speelplaats

Op doordeweekse dagen is het Clausplein ook het terrein van groepjes studenten en scholieren, die vaak rugzakken dragen en eten en drinken meenemen. Sommige groepjes gaan zitten op het gras om tegen de heuvels aan te kunnen leunen. Rond lunchtijd is het plein onder kantoorpersoneel een geliefde plek om aan te doen tijdens de lunchwandeling of om even in de zon te zitten. Een vrijkomend bankje wordt snel weer opgevuld. Ouderen maken een wandelingetje over het plein en mensen met koptelefoons lopen voorbij. Bij mooi weer zijn er ook mensen op het terras te vinden. Kinderen spelen tikkertje op het gras. Baasjes lopen een rondje met hun hond via het plein.

Een vrijkomend bankje wordt snel weer opgevuld

In de zomer kan het druk worden op het terras, maar ook op de bankjes en op het gras stroomt het dan snel vol. Meer en meer mensen lijken het plein weten te vinden als plek om buiten te relaxen, bij te praten of om 'mensen te kijken'. Was de beplanting in het voorjaar nog laag, nu schiet een scala aan bloemen en planten de grond uit. Ook in de najaarszon is het plein nog volop in gebruik, bijvoorbeeld tijdens de Dutch Design Week, wanneer je veel Engels hoort op het plein. Toeristen kijken op hun telefoon om de weg te vinden, of strijken even neer op het terras of in het gras. Zo nu en dan is het geluid van een rolkoffer te horen.

De weelderige beplanting van het Clausplein op een zomerdag

Met regenachtig weer blijven de bankjes en het gras onaangeraakt. De bovenste verdiepingen van de Regent zijn soms verhuld in de mist. 's Avonds zijn er ook groepjes jongeren te vinden, die soms een joint roken, maar zonder dat er een grimmige sfeer hangt. Ook een enkele bewoner van de Regent komt naar beneden om buiten te roken. 's Winters is het uiteraard rustiger en is de doorstroomfunctie van het plein dominant, omdat er nauwelijks mensen op de bankjes of het gras zitten. Soms maakt het plein daarmee een wat verlaten indruk, dan weer heerst er een gezellige, winterse sfeer, bijvoorbeeld door een houtkachel die op het terras voor de cafés is geplaatst. Als de zon doorbreekt, loopt het plein weldra weer vol met mensen. De beschutte plekkjes zijn dan favoriet, om te genieten van de voorjaarszon.

Winterse sferen op het Clausplein

Beleefde ruimte: groen, gezelligheid en rust

De bezoekers van het Clausplein associëren het plein bovenal met een groene plek. Uit de woorden die bezoekers opnoemen om het plein te beschrijven komt naar voren dat het plein wordt ervaren als een prettige, gezellige verblijfsplek. Een plek waar je ook tot rust kunt komen middenin de drukte van de stad. De bezoekers geven aan de beplanting en opzet van het plein te waarderen: “Het geheel spreekt mij aan, er is over nagedacht, dat kun je zien”. Ook zijn bezoekers te spreken over de snelheid waarmee de beplanting is gegroeid sinds de transformatie.

Het plein in de oude situatie wordt vaak door bezoekers omschreven als “stenig”, “depressed” en “kaal”. Met het vernieuwde plein is er “een stukje natuur teruggebracht in de stad”, aldus de respondenten. Er zijn veel mogelijkheden om te zitten volgens de bezoekers; zowel de bankjes als het gras nodigen hiertoe uit volgens hen. Met name in de zon, is het er volgens de bezoekers erg goed vertoeven.

Opvallend is dat veel respondenten aangeven het plein geregeld te bezoeken. Geen van de bezoekers geeft aan iets te missen van uit de oude situatie. Twee oudere bewoners uit de omgeving hebben de transformatie gevolgd en geven aan: “we zagen het steeds gezelliger worden”. Een van de respondenten stelt aanvankelijk sceptisch te zijn geweest over de vernieuwing, maar “aangenaam verrast” te zijn met de resultaten. Een bezoeker die hardop nadenkt stelt zelfs: “Misschien is dit wel het beste plein van Eindhoven”.

“er is over nagedacht, dat kun je zien”

“Misschien is dit wel het beste plein van Eindhoven”

bloemrijk stedelijk kalm
 vernieuwd weelderig
 gezelligheid relaxed
 groen
 gezellig speels
 aanplanting gemaakt uitnodigend
 levendig veilig knus mooie goed

Woordwolk van antwoorden die respondenten gaven op de vraag: "Hoe zou u het plein in drie woorden omschrijven?"

De bezoekers hebben niet zozeer associaties met natuurgebieden, maar zien het Clausplein bovenal als een soort tuin of een kleinschalig stadspark: "een beetje Piet Oudolf-achtig". De vergelijking met de tuin rondom het Van Abbemuseum wordt meerdere keren gemaakt. Een enkele respondent herkent elementen van de heide, de Veluwe, Limburgse heuvellandschappen of zelf "wat buitenlands".

Vlinders, bijen en vogels worden door sommige bezoekers opgemerkt. Toch lijken respondenten zich pas echt bewust te worden van insecten en dieren die op de bloemen, struiken en afkomen wanneer zij ernaar gevraagd worden. Wel geven de respondenten aan te verwachten dat het plein goed is voor de biodiversiteit: "Ik kan mij goed voorstellen dat er op de stenen vlakke die dit plein eerst was helemaal geen dieren zaten. Nu wel, dus dat is al een goede vooruitgang!". Een andere respondent is ook iets kritischer: "*greenwashing* is het wel".

Een ware natuurbeleving lijkt ook niet de voornaamste reden om het plein te bezoeken, maar het groene karakter heeft wel een aantrekkende werking volgens de respondenten. Zo geven een aantal oudere respondenten aan bewust voor een wandelroute langs het Clausplein te kiezen. Een bewoner van de Regent benadrukt dat het plein beter beschermt is dan voorheen, waardoor het er beter vertoeven is: "het plein is nu een beetje mijn tuin". Ook twee oudere bewoners van een appartement in de buurt, met een balkon in de schaduw, beschouwen het zonnige Clausplein als goed alternatief hiervoor. Ook de verkoeling die het groene plein kan brengen bij hitte wordt door sommige bezoekers als voordeel opgenoemd.

Naast de groene inrichting, trekt ook de gezelligheid op het plein mensen aan. Het Clausplein wordt gezien als "een verrijking voor iedereen". De combinatie tussen 'groen', 'rust' en 'gezellig' lijkt een belangrijk motief om tijd op het Clausplein door te brengen. Een jongere bezoeker van het plein geeft aan "Het plein is nu veel chiller en gezelliger". Een oudere man beaamt dit: "Het is ook zo leuk dat iedereen op het gras zit. Geweldig!". Het plein leent zich voor "een beetje rondkijken" volgens een ouder echtpaar.

Soms ervaren de respondenten storende factoren, bijvoorbeeld in de vorm van de nabijheid van schreeuwende mensen, een wietgeur, of geluiden van een bouwplaats. Toch nemen de bezoekers dit meestal voor lief. Zoals een oudere man beschrijft: "Even lekker uitrusten! ... hier kan ik altijd lekker wat rust pakken vanuit de drukke stad."

"Het plein is nu een beetje mijn tuin."

De combinatie tussen 'groen', 'rust' en 'gezellig'

Bezoekers geven aan het plein ook 's avonds en 's nachts als veilig te ervaren, al zoeken sommige respondenten het plein dan niet per se op. Een respondent licht toe dat er 's avonds soms mensen rondhangen die opmerkingen kunnen maken, wat een onveilig gevoel geeft, met name voor vrouwen.

De respondenten van het plein zien weinig verbeterpunten, hoewel een aantal extra bankjes, picknicktafels of kunst best welkom zouden zijn volgens sommigen.

Bezoekers van het plein geven aan in de toekomst graag groene plekken zoals het Clausplein op meerdere plekken in Eindhoven terug te willen zien komen. Ze geven aan dat "het centrum wel wat meer groenplekken kan gebruiken". Zoals een respondent het beschrijft: "ik denk zeker dat het plekken waar je normaal niet naar omkijkt aantrekkelijker kan maken." De bezoekers van het Clausplein zien ook de noodzaak in voor meer groene plekken in de stad gezien de verdere verdichting en komst van meer hoogbouw in Eindhoven. "Er komen steeds meer appartementen", benoemt een respondent.

Conclusie: het Clausplein als aantrekkelijke stadstuin

De drie dimensies van het Clausplein maken duidelijk dat het plein op verschillende manieren is bedacht, wordt gebruikt en beleefd. Het vernieuwde Clausplein is bedacht als een 'mini-airco', een slimme oplossing voor waterretentie en als een kleinschalig natuurgebied in de stad. Er is bewust gekozen voor beplanting die mogelijk bijdraagt aan de biodiversiteit. De biodiversiteitswaarde van het plein wordt momenteel door Sweco onderzocht. Daarnaast is de intentie achter de vernieuwing van het plein geweest om een aangename verblijfsplek te realiseren.

De observaties laten zien dat het plein inderdaad is uitgegroeid tot geliefde, ongedwongen ontmoetings- en verblijfsplek. Het plein lijkt een inclusieve openbare ruimte in de Eindhovense binnenstad te zijn geworden die met verschillende motieven wordt gebruikt, door alle leeftijden. De combinatie van commerciële terrassen en een grasveld met heuvels en bankjes maakt dat het plein een ongedwongen sfeer heeft en op verschillende manieren gebruikt kan worden.

De inzichten uit de straatinterviews suggereren dat de cocktail van groen, gezelligheid en rust het plein een grote aantrekkingskracht geeft. De natuurbeleving van het plein beperkt zich echter tot die van een 'stadstuin'. De beplanting en het ontwerp worden gewaardeerd en bezoekers herkennen het betere microklimaat dat met de vergroening op het plein is ontstaan, maar zij lijken zich niet actief bewust te zijn van de hogere biodiversiteitswaarde. Meer informatievoorzieningen hierover zouden dit bewustzijn onder de bezoekers kunnen vergroten. Wel zien veel bewoners en bezoekers van het plein de meerwaarde van een groene openbare ruimte als het Clausplein in. Zij zijn het plein als een goede inspiratiebron en vertrekpunt voor het vergroenen van andere locaties in Eindhoven.

Uitgegroeid tot
geliefde,
ongedwongen
ontmoetings- en
verblijfsplek

Bronnen

- Gemeente Eindhoven. 'Het nieuwe Clausplein: een groene oase in de binnenstad'. (2021). <https://www.openeindhoven.nl/weer-open/het-nieuwe-clausplein-eengroene-oase-in-de-binnenstad>
- Lefebvre, Henri. *The production of space [La production de l'espace]*. Vertaald door Donald Nicholson-Smith). Malden, MA: Blackwell. 1991 (Oorspronkelijk werk gepubliceerd in 1974).
- Theeuwen, Michel. 'Clausplein Eindhoven is voorbeeld voor heel Nederland.' *Eindhovens Dagblad*. (30 juni 2020). <https://www.ed.nl/eindhoven/clausplein-in-eindhoven-is-voorbeeld-voor-heel-nederland~a6b88528/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.nl%2F>
- Theeuwen, Michel. "'Prins Clausplein Eindhoven met groen en waterberging is straks mini-airco voor binnenstad'. *Brabants Dagblad*. (29 januari 2020) <https://www.bd.nl/eindhoven/prins-clausplein-eindhoven-met-groen-en-waterberging-is-straks-mini-airco-voor-binnenstad~a4bf81ed0/>
- Vliek, Laura. 'Clausplein Eindhoven: van versteend en grauw naar groen en prettig', 2020, 2 oktober, <https://www.straatbeeld.nl/artikel/clausplein-eindhoven-van-versteend-en-grauw-naar-groen-en-prettig>
- Vliet, Esther van. *Clausplein: Beleving van een Nature Based Solution*. (23 september 2020). Rapport gemeente Eindhoven.